

YANG PACDISTINU U TUNG DUMANG BANWA

Kalamian Tagbanwa

YANG PAGDISTINU U

TUNG

DUMANG BANWA

When I Went to Another Place

Written and Illustrated
by
Teopisto Aguilar

SUMMER INSTITUTE OF LINGUISTICS - PHILIPPINES, INC.
TRANSLATORS 1976 PUBLISHERS

YOUNG FACULTY
TUTORIAL
AWARD WINNER

Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education and Culture
Manila, Philippines

2nd Printing

28.12-376-.65C

54.20P-766024MPZ

Printed in the Philippines
By F.E.B.C. Printing Division

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting superstructure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second-language learning into two steps-literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education and Culture of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

**Juan L. Manuel
Secretary**

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education and Culture in the preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Communities of our country.

The Bureau of Elementary Education takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy material which is part of its list of approved supplementary reading materials prepared for use by the Elementary Schools in the areas using the vernacular of these materials.

**LICERIA BRILLIANTES SORIANO, Director
Bureau of Elementary Education**

PREFACE

This book of personal experiences was written by Teopisto Aguilar during his participation in a literature workshop at the Nasuli, Bukidnon headquarters of the Summer Institute of Linguistics.

It is hoped that this booklet will help speakers of Kalamian Tagbanwa achieve skills of literacy and communication in their own dialect which will help them easily achieve the same skills in Pilipino.

The letter g with underlining should be pronounced with breathiness as in the following words: maganing, kaliwagan, lagem. This is different from the letter g without underlining, which is pronounced the same as g in Pilipino.

Also the letter w with underlining should be pronounced with the lips in a straight position with a narrow slit between them through which the air is expelled in a breathy manner as in the following words: magbawalitaen, tinakliwan, baway. This is different from the letter b and the letter w which are both pronounced the same as in Pilipino.

Yang pagekel tung yamen ni amey ang
Americano tung Mindanao tung lugar ang
paganingen Nasuli.

Atiing uras dang atii, andam pisan ay malai
u ang yuu madistinu ta Nasuli. Pitsa banti dus
pa ilem yang Hulyo, inaning ngaw ra ni amey ang
yuu ekлан naw anya ang mag Mindanao para magaral
ta pagsulat tung makinilia, ig magbuat tami ta
mga libru tung bitala tang Tinagbanwa. Kumus
matinlu ang midyu magpakdul ka ta kaayenan tung
yeen, minunut taw tung anya. Ig gustu u kang
laging madistinu tung lugar eng Nasuli, para
maita u yang plantar na. Kapurisu nagnunut taw
para maingawut tu yang dumang mga lugar, ig
maekel law ta kaayenan ang midyu belag makuring
intindien. Kapurisu nagnunut taw tung ni amey
para magmaaske aw ang magmakinilia, ig magbuat ta

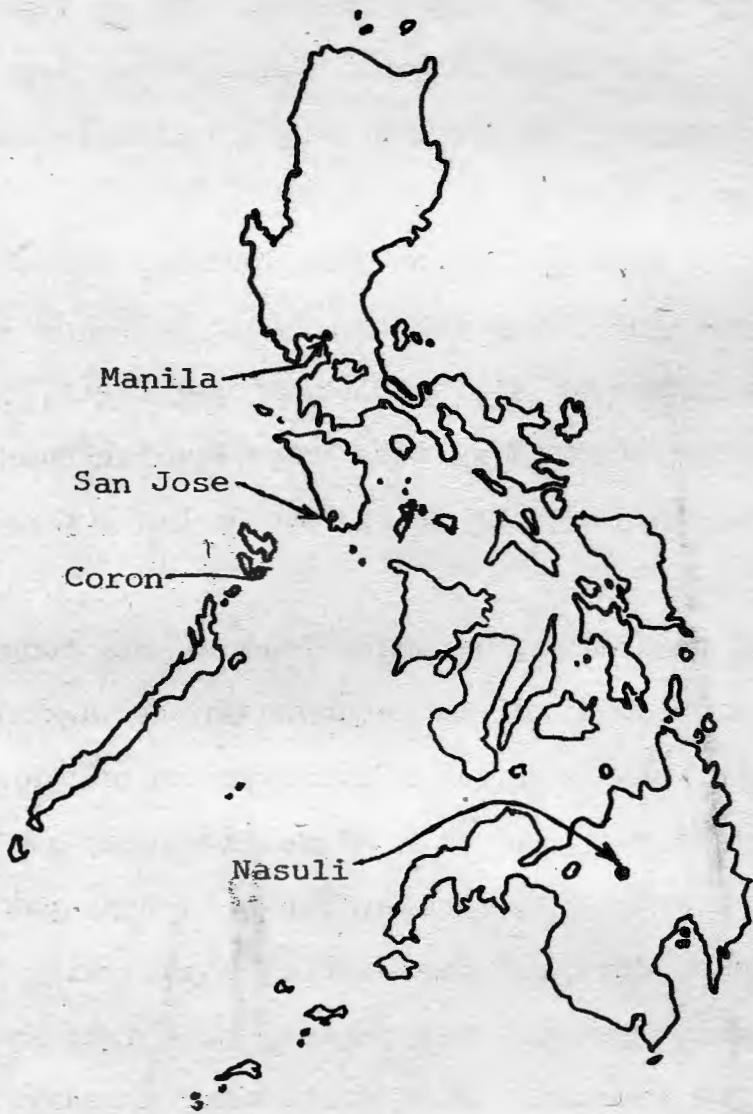
mga libru. Pitsa unu pa ilem yang bulan ang Agosto, nagliit tami ra tung Palawan. Mga alas otso yang lawii yang panliit yamen tung Palawan. Ig yang sinaayan yamen ang barko Lanao. Binaregbeg ilem yang makina na. Pariu ka ilem balay yang pagkabetang mu. Kung tung barko a ra nganing, pandeg ang indi ka magkeyang-keyang. Ig dispuis masadya. Purki yawag pamandaw-wandaw.

Ig yang panliit da yamen tung Palawan, nankluy pa yang barko ang pagasaayan yamen tung Mindoro. Manliit tami tung Mindoro alas dosi yang kaldaw, baklu si yami nagpadayun tung Manila. Ang kagisip pu alenget da ilem yang Manila tung Mindoro. Atia pala mas alawid pa pala tung Palawan may Mindoro. Sang tenga tung kaldaw may sang lawii baklu ami pa nakawut tung Manila, tung Pier kuatru siguru yang pinaruungan yamen. Ya ka timpranu kang pisan yang ikinawut yamen tung balay ang dinayunan yamen. Kadarakul ang balay ang nagkaraita yamen. Yang salaayan sari-sari.

May siklita, trak, mga taksi. Yang duma kabayu ang may guyud na kang salaayan. Ya ra yang kalisa. Durung salaayan. Kapurisu ya rag pagbaranggaan natetenged tung kinadamel yang salaayan.

Tia pagkawut yamen tung Manila, namaenay yami. Nagapun may nagdamal yang pamaenay yamen. Ang kaldaw rang atiing Biernes ang lawii, inimbitar rami ra na amey ang namasyar tung paglutukan yang ais krim. Durug lamig yang balay ang atii.

Pagkalinggu, namasyar rami si rin tung Manila Zoo, piru indi ami ra nagdayun sigun nagkuran. Dispuis yang indi yamen idinayun tenged yang karsada durung wai na. Nagteleng ngami ra ilem yang karayam yang mamula, laket ta mamaepet may sultirus, darala. Sari-saring kayam yang nagkaraita yamen. May pagsaay tung iruplanu. Piru tia kayaman. Kung gustu mung magsaay, bayar ra. Papilik-piliken na tung unu pay gustu mung

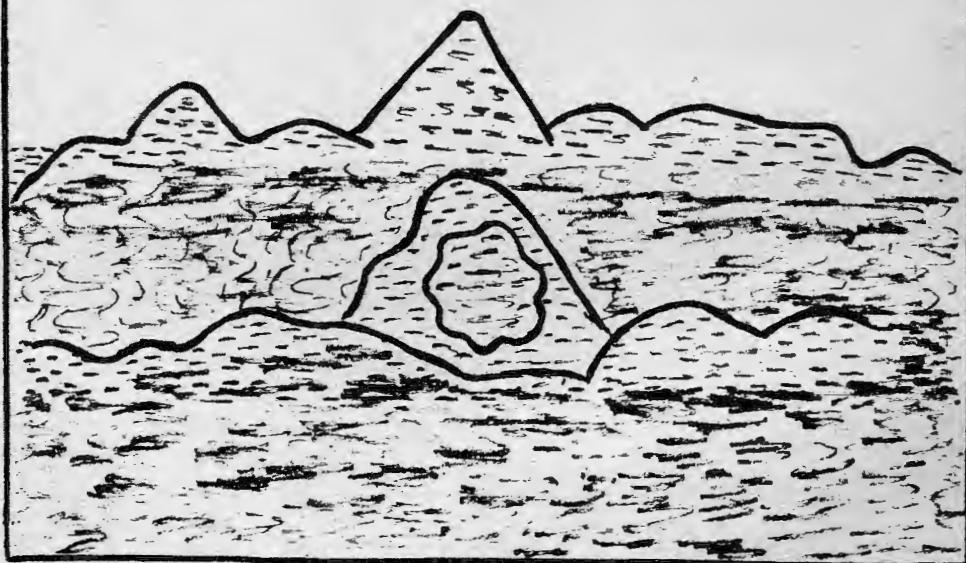

saayan. Ari a pa tung sapatus ang may karitun, ari a pa tung magsaay tung tren. Sari-sari yang naita yamen. Nagsaay yami pa ni amey tung pagteyeb ang maning nga pagliwut. Pabwat, paranek, midyu pariu yang painuinu mu purki maapeng.

Balikan nu si yang pangalang yamen yang paganingen ang krusjuin. Nagkarapanaw-panawan da yamen yang mga balay ang darakulu. Alus pa ilem anda ray buntukan yang karabwaten yang balay. Ages-ages yang pagtinda yang mga aralangen. Talagang ayus yang pagkapurma yang mga bagay-bagay ang kaminitiran mung eklan. Kung usuy-usuyun mu ilem yang tanan ang pinanawan nu, midyu anday katapusan. Purki indi mu maaskean kung alenget u alawid da yang kinawut mu. Asan may pruiba ang makelan mu ta uksibar yang paglaksu may yang pagpanaw. Simpri belag pariu. Purki kung magpanaw wang magpanaw, yang kagisip mu alawid da yang napanaw mu. Piru alenget pa ilem. Piru kung yawag paglaksu, yang kabanta mu alenget

pa yang linaksu mu. Piru atia pala duru rag lawid yang kinawut mu. Pariu ra yang pagsaay yamen tung iruplanu para Cagayan de Oro. Alas singku pa iliem yang timpranu, inater rami ra tung istasiun yang iruplanu. Nanginem mami pa ta kapi tung restaurant. Atia pala yang kumpaniang atia durug dakul ang pagkabalay. Sigi ra yang balita yang anaunser tung laudispiker ang tung bitala ta pa, "Alistu amu ra purki magliit da yang iruplanu." Atiing yami agangay ra tung iruplanu, inusisa ra yang mga guardia yang mga ekelekel yamen. Pati mga sidula. Yang kagisip pu maapeng yang pagsaay tung iruplanu. Atii pala mas maambeng ang pagkabetang mu ig yang painuinu mu midyu ka iliem ang yawag pagsaay tung barko. Pagustu ra ka yang pamanaw-panaw mu. Ig yang paneleng-teleng mu yang tanan ang bukid, patag, mga suba, ita mu rang tanan. Mga balay bistu mu may mga luak ang malalapad ita mu ra, purki yan susurungay mu. Dispuis pa may pamangan pa ang nagipapaan tung mga

tau. Pakdulan na pa ta libru u diario ang basaen mu. Masadya yang paneleng-teleng mu. Ig yang makina na tung pakpak nang magduwali ang unayen da yang ilisi nang pagteyeb. Yang pilutu na tung dulung. Nagkarapanaw-panawan da yamen yang tanan ang mga matitinlung lugar. Naita ra yamen yang Taal Volcano tung Batangas. Matinlu ka yang palantar na. May awuyuk na tung kakngaan yang bukid ang tung tagbu kang pisan yang Taal Bolcano. Sigi yang palaksu yamen tung iruplanu. Mga duruang uras may tenga yang palaksu yamen, manliit tung Manila asta Cagayan, baklu ami pa nakawut tung landingan yang Cagayan. Pagkalampud yamen tung iruplanu, buay-wuay`ta gesye pala may kadasun ka yamen ang iruplanu liit ka tung Manila. Indi ami pa nagabuay ta karung, maita aw, napakpa ra yang iruplanung gesye tung landingan. Naa pala ya si kay saayan yamen ang asta Nasuli. Maita aw, pagtimbang-timbang yang pilutu yang mga ekelekel yamen. Timbangen na kung pira pang kilu. Yang

isip pu duun kayanan nami anya ang tanan ang kargaen. Atii pala indi makaya tung yamen. Yaming nagsaay epat, yalima tung pilutu. Nabutwan pa yang aruman yamen ang maepet ang kalbu may yang ekelekel yamen ang duma. Kumus gesye yang sinaayan yamen ang iruplanu, piet tami tung kakarungan.

Magkeyang-keyang ang kaisan nagatatus. Siguru kung matagbu tung mga suba, ya tia nagatatus sigun tung palet ang pabawed-bawed, ang midyu pagusuy ka tung dalan ang pabwat, paranek. Palebeng-lebeng yang sistima na. Kapurisu nagatatus ang gulpi.

Mga bainti singku minutu siguru yang palaksu yamen nakawut tami ra ka ta Nasuli. Yang kagisip pu mapungaw yang lugar ang Nasuli. Naa pala masadya. Maraayen ka yang mga tau duun tung Nasuli. Durung mga prutas ang masasabur. May mga trak ka ang salaayan. Asan da ta pagarawas yang bariri ang trak da kay pagubra. Dispuis pa yang pagdigwan matinlu, liwut ta bayan-bayan. May pagdaiban ka. Yang mga ayu na matitinlu. Masadyang telengan mu,

midyu dikurisiun yang purma na. Dispuis tarawang-tawang yang mga tau. Ig yang karsada lapus-lapus da ilem. Malalapad yang mga mais. Talagang yang tanan ang kaliliagan mu duun dang tanan. Pagpasalamat taw ka tenged kinawut tu ka yang lugar ang Nasul ig maispirinsia aw tung tanan ang bagay, tung pagluak may tung pagasikasu yang tanan ang bagay ang kaayenan. Ig tung pagpalenget tung Dios, may yang pagmakinilia kung ay pa agari. Ig yang tanan ang indi nagaita u tung Palawan nagkaraita u duun tung lugar ang Nasuli.

May sasang kaldaw ang nagkeresen nami yang mga maistra yamen ang magangay yami tung Musuan para magpaniid ig magteleng ngami yang pagarasikasuen, yang pagluluaken, ig yang mga sari-saring pruduktu, ig kung aypa agari yang pagarasikasuen yang mga ayep. Kapurisu yaming

tanan ang pamagaral yang uras dang atii, minangay yami tung Musuan asta yang mga agalen yamen. Kairaan naming nagangay tung Musuan para magekel lami ta ispirinsia tung pagarasikasuen yang tanan ang bagay.

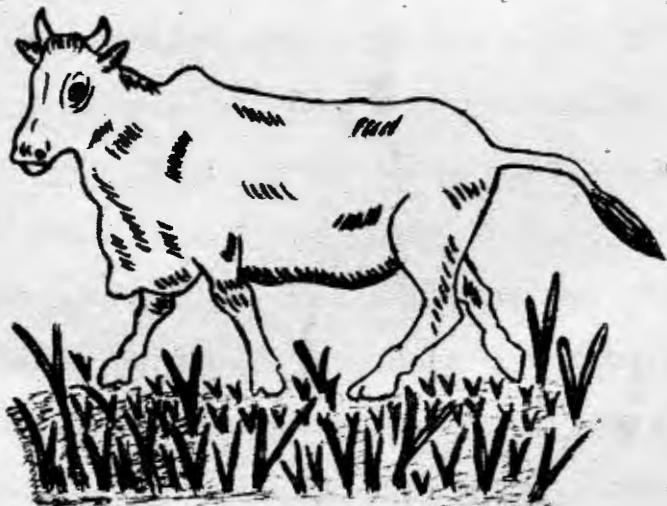
Primiru manliit tami tung Nasuli, may mga baryu baryu kang pinanakliwan yamen. May mga balay kang darakulu ang nagkapanawan yamen. May mga tindaan ka tung tinaklib-takliwan yamen. Ig malalapad ang mga taraneman, paray, mais. Yang duma pagaradu, sigi kang luak. Dakel-dakel ka yang salaayan ang panliit tung Musuan ang pagkarga ta mga ayung darakulu. Atia ra ta pagkarga ta mais. Atiing auto ang sasaayan yamen kung tung teeb pa, maning nga tung pagtunga-tunga tung lakun. Purki yang karsada durung lungasug-lungasug na. Kapurisu tigbak yang tinanguni yamen ta payantek-yantek. Nagkarapanawan da yamen yang mga tulay. Mabawaked ang pagkatulay. Atiing nakawut tami ra tung Musuan, yang primirung pisan

ang naduungan yamen yang paggalingan yang mais.
Ages-ages yang pagluaan yang mga kepa, bintek, may
yang beyed na. Aparti-parti yang pagluaan na.
Matapus sami ta teleng tung paggaling, ya si yay
inangay yamen yang galingan yang pagdugdug yang
mais. Ages ka yang bukag ang pagluluuan na.
Ages ka yang luluaan yang inimuru. Pagkatapus
inangay si yamen yang kuma ang binanted, durug
lapad. Pagtukuk da yang paray. Durug katitinlu
ig pariu-pariu yang kadarakul na. Yang duruang
saku ang similia, pagpatebas ta mga sang gatus ang
sinaku.

Ig pagkatapus yamen ta pagteleng yang paray,
idasun yamen yang pultri yang mga manu. Pulus
manu yang pakled na. Indi a magdengel yang
kinitak may yang tinuluk. Ig tung seled sang
kaldaw pagkakawut yang kiklug na tung san liwu,
may sang gatus, may tulung puluk may limang kiklug,
tenged duru-durung pagkamanu. Kuartu-kuartu.
Yang kada sam bilug ages ka ta kuartu, piru

irigkit-igkit ang nurunut. Linia-linia. Tapus, ya si ay inangay yamen yang balay yang mga bawuy. Sari-sari kang klasi, may lagem, may kulit. Ages ka yang mga beyek. Kuartu-kuartu ka. Indi-a magteed yang ginalmuk tung sa nga kuartilan ang pulus bawuy! Yang pamangan nira darak ang laketan ta pismil, para pirming matambek. Ig darakulu ang imurat da ilem ang mapanaw tenged tung kadakul na ig katambek na.

Atia matapus yamen ta teleng yang mga bawuy, dinayunan si yamen yang baka ang paganingen Bramin. Durug dakul ang pagkabaka. Yang amel-

amel yang dikel na yag diikdiik ang puntu kumawut tung tanek. Ig yang buku na may sungkul na ang yag lulwun. Dispuis pa yang balaywu na pinu ig kulit ang samay ta midyu makurawu-kurawu. Atia unu yang bakang Bramin, liit pa tung America ig piur ang anday laket nang dumang klasi ta dugu. Ig yang bakang atiang Bramin, nagapakastaan para yang dugu na indi malaketan ta dumang dugu, kung indi piur ang pisan ang anday dumang dugu ang malaket. Ig dispuis pa, yang pagkasta tung anya kadugu na ka, Bramin ka. Kapurisu anday laket-laket nang dumang klasing dugu ta baka. Anday dugu ta nitib ang baka ang malaket tung Bramin, kung indi, piur ang pisan ang dugu na. Belag ilem sam bilug yang ugali yang bakang paganingen Bramin. Mapatul pa tung kinit ang may ilinuak pa ang kuinta balagen ang pamangan na. Ig dispuis pa yang karni na malemek ang masabur. Kapurisu maal ka yang prisiu na. Bayaran ta mga sang liwu yang sambilug ang baka. Purki yay pinakaprimirang baka.

Kapurisu bayaran ta dakulung kantidad.

Yang kauri-urian dang inangay yamen ya ra yang paganingen ang rubber tree. Naa pala midyu ka tung iuy ang yag sanggetay. Yang klasi yang pagsanget tung ayung rubber tree midyu yag baliwuturay ang patararat, kawa salugun yang payek na tung bagul. Kaldaw-kaldaw yay bisiuen mu ang pirming leraten para anday buntukan yang turuk yang payek na. Ig kung dakele rang nganing ang matimes, ekлан da nira tung pabrika, buaten dang guma. Laketan da nira ta pabaked, ig yang payek yang ayung atia magyari rang guma. Ya tia yang nagkaraita yamen ang mga makabewereng ang anda tung Palawan. Ig duun tung Musuan naita yamen yang tanan ang bagay-bagay.

May ibalita u tung numyu ang indi mi pa nagaitaita. Siguru kung maita mi, mabereng ngamu. Kapurisu ibalita u tung numyu yang naita u tung Mountain View ang makabewereng.

May sasang kaldaw ang yaming tanan ang pamagaral duun tung lugar ang Nasuli, ingkelan nami yang mga maistra yamen, may ya ra ka yang mga agalen yamen ang magbisita tung Mountain View. Ig magteleng ngami yang mga bagay-bagay ang pagpakdul ta kaayenan. Duun nami ra tung Mountain View, pinagangay-angay ra yamen yang mga pabrika yang sari-saring pagimuan yang tanan ang bagay ang durug dakul yang pakinawang ang pruduktu. Ig inangay ra yamen yang pagimuan vang tabla. Atia pala yang pagimuan yang tabla, may mga makina ang pagandar ang may kuniksiun na tung tanan ang garamiten ang pagimu yang mga tabla. Primiru tia may duruang bilug ang lagari ang darakulu. Yang sam bilug ang lagari tung abwat, yang sam bilug tung aranek. Piru yang mga

lagari ang gamiten nira, bilug yang klasi na, ig nagliwut yang isi na. Dispuis kung maggeret da nganining yang lagaring nagipageret tung trusung darakulu, sigi kang purasik yang wai para indi manginit yang lagari ang agipageret tung trusu. Ig dispuis pa yang makabewereng duun, yang trusu ang dakulu, belag da tau yang pagpatayutayu, kung indi, ya gansuay ang pariu gansu ta barko.

Pagkatapus ipabtang tung midyu pariu ka tren ang may mga rilis na ka. Ig may tau ka duun ang pagdraib. Ya ray pagpasulung-sulung yang maning nga tren. Patras, pabantang bisiu na. Ig yang ayung naggereten, yang maning nga tren yang pagsulung-sulung tung trusu. Atia sigi yang geret yang trusu, sigi kang pabtang yang nagageret ang tabla tung pagteyeb kang pagpaligiran. Ya ray pagated tung pagpidasu-pidasuan yang tabla. Ig ya ray pagpurma yang kadamel ig kalapad yang tabla. Puidi rang imuen nang dus pur dus yang damel yang table. Yang

duma dus pur kuartru may dus pur sais.

Pagkatapus ta purma yang tablang atia, ilaktek si tung pagsukulan yang kabwut. May diput, yang duma abwat. Pulus lagari tia yang pagubra ig may mga kuniksuan tung makina yang tanan ang garamiten nira ang pagimu ta mga tabla.

Matapus da nganing ta sukul yang kabubwat yang mga tabla, eklan si nira tung yaduang balay ang pagsilugan yang mga tabla ang mga buwuaten ang mga lebleb ta balay. Yang mga tau ang pamagsilug yang tabla, pulus may gasmas tung mga itsura nira. Purki yang tabla ang silugan nira, kung isuksuk da nganing tung maning nga ka katam, masiadu rag apuk. Kapurisu pamagsuut ta gasmas ay muya mapuling. Indi ilem buay yang tablang silugan nira. Yang sam bilug pagsuksuk yang tabla, yang sam bilug paglawut yang tabla ang nagasilugan.

Pagkatapus yamen ta teleng tung pagsilug yang tabla, inangay si yamen yang yaklung balay

ang paglimpiuan yang mga tabla ang diriput.

Yang duma abwatabwat. Darasun-dasun yang kadamel yang mga tabla, ig yang kabubwat, may yang kalalapad. Duun tung balay ang atii, belag ka tau yang paglimpiu yang mga tabla ang buwuaten ang kasangkapan, kung indi, may maning nga ka muliunan ang pagteyeb ig magarat-garat.

Ig yang kadamel na pariu tung akes ang malalapad. Ya ka yang kalapad na. Yay paglumpiu yang tabla. Duun agibagid-bagiray yang tau tung maning nga muliunan. Ig pariu tung daun yang balagen ang takinis ang magarat-garat. Yang sistima yang paglimpiuan yang tabla, ang matapus da nganining nira ta lumpiu, ya ray nagimuen nirang mga garamiten. Ya ra tia yang pamaglua ang aparadur, sia, lamisaan, baul. Sari-sari ra yang nagaimu nira ang pagluang mga kagamitan.